

Krystyna Wójcik

ANALIZA UMOWY O ŚWIADCZENIE NA RZECZ OSOBY TRZECIEJ
JAKO STOSUNKU PRAWNEGO

1. Zagadnienie stosunku prawnego było wielokrotnie — przy różnych podstawach wyjściowych i ustaleniach — szeroko rozpatrywane przez teorię prawa¹. Nie można jednak z ustaleń teorii korzystać bez zastrzeżeń, gdyż istnieje znaczna rozbieżność poglądów zarówno co do samego pojęcia stosunku prawnego i powiązania tego stosunku ze stosunkami społecznymi, jak i co do ilości i treści poszczególnych elementów stosunków prawnych².

W swoich rozważaniach będę się posługiwała konstrukcją abstrakcyjnego stosunku prawnego. W tym ujęciu stosunek prawny jest pewnym pojęciem zbudowanym w oparciu o obowiązujące normy prawne; konstrukcją ukazującą powiązania (stosunki) pomiędzy dwoma typami podmiotów.

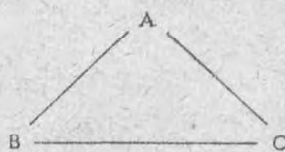
2. W swojej pracy chciałabym zastosować ustalenia teorii prawa dotyczące stosunku prawnego do szczególnej instytucji prawa cywilnego — umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej (art. 393 k.c.)³.

¹ J. Śmiałowski, W. Lang, A. Delorme, *Z zagadnień nauki o normie prawnej*, Warszawa 1961; U. S. Joffe, M. D. Szargorodski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1963; S. F. Keczekian, *Stosunki prawne w społeczeństwie socjalistycznym*, Warszawa 1960; Z. Ziemiński, *Uprawnienie a obowiązki. Przyczynek do analizy stosunku prawnego*, „Prace Wydziału Prawa UAM” 1963, nr 4; J. Kowalski, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Warszawa 1971; A. Łopatka, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1968; R. O. Cholińska, *Ogólna nauka o stosunku prawnym*, Warszawa 1979.

² Śmiałowski, Lang, Delorme, *op. cit.*, s. 133 i n.; Joffe, Szargorodski, *op. cit.*, s. 149—225.

³ Co do umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej por. A. Kunicki, *Umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej*, Toruń 1960; A. Kubas, *Umowa na rzecz osoby trzeciej*, Kraków 1976; S. Rejman, uwagi do art. 393, [w:] *Kodeks*

Swoistość tej konstrukcji polega na tym, iż wykracza ona poza stosunek między kontrahentami oddziałując na sferę praw osoby postronnej. Umowa na rzecz trzeciego ma miejsce wówczas, gdy dłużnik, zwany przyrzekającym, zobowiązuje się w umowie z wierzycielem, określonym mianem zastrzegającego, spełnić świadczenie na rzecz osoby trzeciej, która w umowie udziału nie bierze. Umowa ta wywołuje zatem skutki prawne nie tylko dla kontrahenta, ale również dla trzeciego, jest więc źródłem powiązania zachodzącego pomiędzy przyrzekającym a osobą trzecią.

A — zastrzegający (wierzyciel), B — przyrzekający (dłużnik), C — osoba trzecia.

W literaturze polskiej przyjmowany jest podział na właściwe, uprawniające umowy na rzecz osoby trzeciej i niewłaściwe, upoważniające umowy na rzecz trzeciego⁴. Przy niewłaściwych — upoważniających umowach — zobowiązanie dłużnika do świadczenia na rzecz osoby trzeciej jest obowiązkiem tylko wobec kontrahenta. Trzeciemu nie przysługuje w stosunku do przyrzekającego roszczenie o spełnienie zastrzeżonego świadczenia. Umowa staje się źródłem obowiązku dłużnika, ale dla osoby trzeciej stwarza tylko upoważnienie do przyjęcia świadczenia we własnym imieniu ze skutkiem zwalniającym. Natomiast w wyniku zawarcia właściwej — uprawniającej umowy na rzecz osoby trzeciej — osoba ta może sama bezpośrednio wystąpić z żądaniem świadczenia na swoją rzecz. Uzyskuje ona wprost z umowy przysporzenie w postaci roszczenia o wykonanie zastrzeżonego świadczenia. W dalszej części pracy będę się zajmowała wyłącznie właściwą, uprawniającą umową na rzecz trzeciego, z tego względu iż tak właśnie ukształtowane są przepisy art. 393 k.c. oraz że ta właśnie konstrukcja jest najczęściej stosowana w praktyce.

Przepisy kodeksu cywilnego dotyczące umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej mają charakter dyspozytywny. Strony mogą w grani-

cywilny. *Komentarz*, t. II, Warszawa 1972; W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1974, s. 135—137; H. Goik, *Umowa przewozu przesyłek w transporcie lądowym jako rodzaj umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej*, Katowice 1975; A. Ochanowicz, W. Górski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1970.

⁴ Kunicki, *op. cit.*, s. 47; Kubas, *op. cit.*, s. 33.

cach ustawowych swobodnie kształtować treść stosunków między sobą. W swoich rozważaniach biorę jednak pod uwagę tę umowę w takim kształcie, jaki został jej nadany przez art. 393 k.c. Jednocześnie przyjmuję, że całość świadczenia wynikającego z umowy przypada na rzecz trzeciego.

Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż ustawowa konstrukcja umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej ogranicza się do bardzo ogólnych rozwiązań. Nie jest to samoistny, odrębny typ umowy podobny do sprzedaży, najmu czy zlecenia, ale figura prawna nadająca się do zastosowania w umowach nazwanych, nienazwanych i mieszanych. Omawiana konstrukcja znajduje zastosowanie w licznych i różnorodnych dziedzinach obrotu prawnego. Znaczenie tej instytucji polega na uproszczeniu i przyspieszeniu obrotu; dla wywołania odpowiednich skutków prawnych zamiast dwu czynności wystarczy jedna. Jako przykłady sytuacji, w których konstrukcja określona w art. 393 k.c. odgrywa doniosłą rolę można wymienić: umowę sprzedaży lub dostawy zawierane w tzw. transzycie rozliczanym, ubezpieczenie na rzecz osoby trzeciej, umowy rachunku bankowego — w tym także zakładanie książeczek oszczędnościowych na nazwisko innej osoby, darowizny obciążone obowiązkiem spełnienia świadczenia, umowę przewozu itp.⁵

3. W teorii prawa wyróżnia się najczęściej następujące elementy stosunku prawnego: podmiot, uprawnienie i obowiązek (określane niekiedy łącznie jako treść) oraz przedmiot.

3.1. Element podmiotowy stosunku prawnego nie wywołuje w literaturze większych sprzeczności. Twierdzi się, iż stosunek prawny może istnieć między podmiotami lub — jak też niektórzy określają — między stronami albo osobami. Rozważania dotyczą zobowiązaniowego stosunku prawnego, a podmiotami w takim stosunku mogą być jedynie podmioty prawa cywilnego: osoby fizyczne i osoby prawne, którym przypisuje się zdolność prawną lub zdolność do czynności prawnych. Poprzez odwołanie się do konkretnych przepisów regulujących zdolność prawną (zarówno osób fizycznych jak i prawnych) oraz ustrój osób prawnych możemy wskazać konkretne podmioty, których zachowania będą ocenione z punktu widzenia konkretnego stosunku prawnego.

Dla analizy umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej ważnym

⁵ *Ibidem*, s. 133.

jest wyróżnienie obok podmiotów również stron tego stosunku⁶. Można przyjąć, iż stosunek prawny (zobowiązaniowy) zachodzi pomiędzy stronami — w szczególności pomiędzy stroną zobowiązaną i uprawnioną — co nie wyklucza możliwości istnienia po każdej z nich wielości podmiotów. Teoretycy prawa przyjmują istnienie możliwości powstawania stosunków prawnych między większą ilością elementów podmiotowych, podkreślając, iż stosunek prawny istnieje co najmniej między dwoma podmiotami⁷.

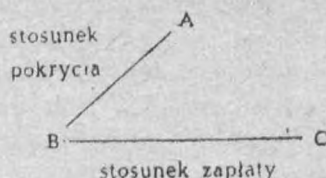
3.2. W umowie o świadczenie na rzecz osoby trzeciej trzeci staje się stroną stosunku prawnego już z chwilą zawarcia umowy, gdyż od tej chwili może żądać spełnienia świadczenia od dłużnika (przyszkającego). Jednocześnie w tym stosunku pozostaje wierzyciel (zastrzegający), który może dochodzić spełnienia świadczenia, jednak tylko na rzecz osoby trzeciej. Sytuacji prawnej zastrzegającego i trzeciego nie można sprowadzić do jednego typu. Zastrzegający może jednostronnie zmienić stosunek prawny odwołując lub zmieniając zastrzeżone świadczenie. Trzeci może skutecznie zapobiec temu przez oświadczenia złożone niekoniecznie zastrzegającemu, lecz dłużnikowi (przyszkającemu). Zatem ten rozkład uprawnień i obowiązków sugerowałby w szczególności przyjęcie trójstronnego stosunku prawnego. Konstrukcja ta pozwala na zbudowanie sytuacji, w której po każdej ze stron — zastrzegającego, przyszkającego, i osoby trzeciej — wystąpi wielość podmiotów.

3.3. W ramach tego wielostronnego stosunku prawnego wyróżnić można dalsze, niejako wewnętrzne stosunki pomiędzy poszczególnymi stronami. Stąd też przedmiotem analizy w prawie cywilnym są przede wszystkim różne w swej treści dwustronne stosunki wewnętrzne złączone w stosunku wielostronnym⁸. W celu ułatwienia posługiwania się konstrukcją umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej przyjęto pewne określenia, które pozwalają oznaczyć stosunki zachodzące między zastrzegającym, przyszkającym i trzecim. Stosunek pomiędzy przyszkającym a osobą trzecią nosi nazwę stosunku zapłaty; zaś między zastrzegającym świadczenie a przyszkającym zachodzi stosunek pokrycia.

⁶ A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1964, nr 25, Prawo XIV, s. 15.

⁷ Śmiałowski, Lang, Delorme, *op. cit.*, s. 180; Joffe, Szargorodski, *op. cit.*, s. 167 i n.; Kowalski, *op. cit.*, s. 230; Łopatka, *op. cit.*, s. 284.

⁸ Kunicki, *op. cit.*, s. 6; Kubas, *op. cit.*, s. 11; Czachórski, *op. cit.*, s. 135—137.

4. Dalszymi elementami stosunku prawnego są: uprawnienie i obowiązek (treść stosunku prawnego). W teorii prawa brak zgodności co do treści tych pojęć; wskazuje się wielokrotnie na ich wieloznaczność⁹. Wstępnie, dla dokonania analizy umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej przyjmuję określenia podane przez Z. Ziemińskiego¹⁰. „Czyn *c* jest ze względu na normę *n* przedmiotem zobowiązania osoby *x* wobec osoby *y* (czyli *x* jest ze względu na normę *n* zobowiązany do *c* wobec osoby *y*) znaczyć może tyle i tylko tyle, że *x*-owi nakazane jest przez normę *n* dokonać czynu *c* polegającego na jakimś określonym zachowaniu się wobec *y*; choćby np. nieprzeszkadzaniu *y*-owi w jakichś czynnościach i czyn nakazany *x*-owi jest w danym systemie prawnym przedmiotem roszczenia ze strony *y*-a”. Pojęcie uprawnienia definiuje Ziemiński następująco: „*y* jest uprawniony do czynu *c* ze strony *x*-a już wtedy, gdy *y* jest recypientem rozważanego czynu (choćby w postaci nieprzeszkadzania *x*-a w jakichś czynnościach osoby *y*). Po stronie *y*-a istnieje wolność przyjęcia świadczenia. Posiada on również roszczenie prawne wobec *x*-a; korzystanie z tego roszczenia jest *y*-owi dozwolone choć nie nakazane, (a więc indyferentne)”. W tym ujęciu uprawnienie jest korelatem obowiązku (zobowiązania).

4.1. Jak już pisałam, umowa o świadczenie na rzecz osoby trzeciej ma miejsce wówczas, gdy pomiędzy kontrahentami zostanie zawarta ważna umowa, w której jedna ze stron zastrzega świadczenie drugiej strony na rzecz osoby trzeciej nie biorącej udziału w tej umowie. Kontrahenci zawierają zatem umowę we własnym imieniu, lecz w interesie osoby nie występującej w tej czynności prawnej. Trzeci nabywa wprost z umowy prawo do zastrzeżonego świadczenia. Umowa zatem wywołuje skutki prawne nie tylko dla kontrahentów, lecz również dla osoby trzeciej; jest zatem źródłem stosunku prawnego pomiędzy przyrzekającym a trzecim. Zgodnie z treścią zawartej umowy, na dłużniku (przyrzekającym) ciąży obowiązek spełnienia świadczenia na rzecz oso-

⁹ Smiałowski, Lang, Delorme, *op. cit.*, s. 162 i n.; Joffe, Szargorodski, *op. cit.*, s. 181 i n.; Ziemiński, *op. cit.*, s. 6.

¹⁰ Z. Ziemiński, *Logiczne podstawy prawoznawstwa*, Warszawa 1966, s. 113—114.

by trzeciej. Świadczenie to jest dla przyrzekającego szczególną formą wywiązywania się z obowiązku względem swego kontrahenta — zastrzegającego. Podejmuje on — jako dłużnik zastrzegającego — zachowanie zgodne z treścią zobowiązania w celu umorzenia swego długu względem wierzyciela. Jednocześnie tym samym działaniem umarza własne zobowiązanie względem osoby trzeciej. Wierzyciel — zastrzegający, zgodnie z ogólnymi zasadami dotyczącymi zobowiązań (art. 353 k.c.), może żądać od swego dłużnika — przyrzekającego, spełnienia świadczenia. Jednakże w tym przypadku zastrzegający może domagać się tego świadczenia nie do rąk swoich, lecz do rąk trzeciego, na którego rzecz dokonał zastrzeżenia. Zgodnie z treścią art. 393 k.c. również osoba trzecia może wystąpić bezpośrednio do dłużnika z zażądaniem świadczenia dla niej zastrzeżonego. Zatem zarówno zastrzegającemu jak i osobie trzeciej przysługuje roszczenie o wykonanie zastrzeżonego świadczenia.

Analizowana sytuacja w pełni odpowiada przedstawionym wyżej kategoriom uprawnienia i obowiązku. Specyficzną cechą tego układu — wynikającą z faktu, iż mamy tutaj do czynienia z konstrukcją umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej — jest to, że ten sam obowiązek odpowiada żądaniom dwóch różnych osób — zastrzegającego i trzeciego. Można zatem przedstawioną konstrukcję rozpatrywać na dwa różne sposoby: bądź analizować odrębnie stosunek pomiędzy zastrzegającym a przyrzekającym (stosunek pokrycia) i stosunek między przyrzekającym a osobą trzecią (stosunek zapłaty), bądź analizować jednocześnie rozkład uprawnień i obowiązków pomiędzy tymi trzema podmiotami (trójstronny stosunek prawny).

5. Problemem budzącym szczególne trudności jest prawo zmiany treści lub odwołania zastrzeżonego świadczenia oraz uprawnienie trzeciego do przyjęcia lub odrzucenia przysporzenia. Zgodnie z § 2 art. 393 k.c. zastrzeżenie co do obowiązku świadczenia na rzecz osoby trzeciej nie może być odwołane ani zmienione, jeżeli osoba trzecia oświadczyła którejkolwiek ze stron, że chce z zastrzeżenia skorzystać.

Zmiana zastrzeżenia może polegać bądź na zmianie osoby uprawnionej do świadczenia, bądź na zmianach dotyczących samego świadczenia: jego rodzaju, wielkości. Skuteczne odwołanie powoduje, iż uważa się prawo trzeciego za nie nabyte *ex tunc*. Uprawnienie do zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia przysługuje zastrzegającemu, a niekiedy obu kontrahentom (zastrzegającemu i przyrzekającemu). Nie może natomiast przysługiwać ono samemu przyrzekającemu. Klauzula taka, zawarta w umowie, prowadziłaby do powstania po jego stronie zobowiązania o charakterze alternatywnym.

5.1. Prawo zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia bywa określane w doktrynie cywilistycznej jako istnienie po stronie zastrzegającego (niekiedy obu kontrahentów) prawa kształtującego¹¹. Prawo kształtujące powstaje jedynie w ramach stosunku prawnego, a jego cechą charakterystyczną jest brak jakiegos określonego, bezpośrednio obowiązku stanowiącego jego korelat. Uprawniony może poprzez swoje własne działanie, bez udziału drugiej strony, doprowadzić do powstania zmiany lub ustania stosunku prawnego. Łatwo zauważyć, iż tak sformułowana kategoria praw kształtujących mieści się w szeroko wytyczonym zakresie definicji pojęcia „uprawnienie” podanej przez Z. Ziemińskiego. Uprawnieniu y-a do dokonania określonych czynności powodujących powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnego odpowiada obowiązek nieprzeszkadzania (forma negatywna) ciążyący na osobie x, np. uprawnieniu adresata oferty do jej przyjęcia (powstanie stosunku prawnego objętego treścią oferty) odpowiada obowiązek oferenta nieprzeszkadzania w tych czynnościach. Wydaje się, iż w ten sam sposób można usunąć szereg wątpliwości rodzących się przy analizie umowy na rzecz trzeciego.

W teorii można również wskazać odmienne poglądy dotyczące tych zagadnień. Według niektórych autorów¹² nie ma w ogóle podstaw do uznawania praw kształtujących za uprawnienia. Działanie przedsięwzięte rzekomo w wykonaniu tych praw są tylko jednym z elementów stanu faktycznego, od którego zależny jest skutek prawny w postaci powstania zmiany lub ustania stosunku prawnego; sama zaś możliwość tego działania jest wynikiem podmiotowości prawnej. W grę zatem weszłyby fakty prawne — działania (zwane w cywilistyce zdarzeniami prawnymi), które same lub w połączeniu z innymi przesłankami rodziłyby, zmieniały lub znosiły stosunki prawne. Zatem odwołanie zastrzeżenia byłoby faktem prawnym powodującym ustanie stosunku prawnego pomiędzy przyrzekającym a trzecim (stosunku zapłaty), a zmiana zastrzeżenia — zmianę tego stosunku.

Wydaje się jednak, iż nie jest możliwe zastosowanie tego rozwiązania do analizy umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, gdyż — jak już pisałam — mamy tutaj do czynienia z uprawnieniami i odpowiadającymi im obowiązkami spoczywającymi na stronach określonego stosunku prawnego. Przyjęcie przedstawionych poglądów prowadzi do

¹¹ A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972, s. 117; J. Gwiazdomorski, *Podstawowe problemy przedawnienia*, „Nowe Prawo” 1955, nr 1, s. 10; A. Ochanowicz, *Glosa do uchwały SN z 21 XI 1956 r.*, nr 4CO 16/56, „Nowe Prawo” 1957, nr 10, s. 125; A. Wolter, *Glosa do uchwały SN z 21 XI 1956 r.*, nr 4CO 16/56, „Państwo i Prawo” 1957, nr 10, s. 719 i n.

¹² Joffe, Szargorodski, *op. cit.*, s. 214—215.

znacznego zubożenia prowadzonych rozważań; nie ukazuje powiązań istniejących między zastrzegającym, przyrzekającym i trzecim w ramach umowy.

5.2. Przedstawiony wyżej problem może zatem zostać rozwiązany przy wykorzystaniu dwóch modalności prawnych: uprawnienia i obowiązku. Możliwości zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia, istniejącej po stronie zastrzegającego, odpowiada niemożność przeciwstawienia się przez osobę trzecią takim działaniom, wynikająca z braku wcześniejszego oświadczenia o przyjęciu przysporzenia. Oświadczenie takie — jak już pisałam — powoduje, iż prawo przysługujące trzeciemu zostaje nabyte w sposób definitywny, a zastrzegający — zgodnie z § 2 art. 393 k.c. — traci możliwość zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia. Zatem mielibyśmy po jednej stronie tego stosunku prawnego prawo zmiany lub odwołania świadczenia, zaś po drugiej — obowiązek nieprzeciwstawiania się tego typu zmianom (obowiązek w formie negatywnej — niedziałanie). W przypadku dokonania przez zastrzegającego skutecznej zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia, przyrzekający musi zostać poinformowany o sposobie spełnienia dotychczasowego świadczenia (na czym rzecz) lub też o zmianach dotyczących rodzaju, lub wielkości świadczenia zastrzeżonego na rzecz osoby trzeciej. Zatem po stronie wierzyciela istnieje obowiązek wskazania sposobu spełnienia świadczenia lub zawiadomienie o jego zmianach, a dłużnikowi przysługuje uprawnienie domagania się dopełnienia tych czynności przez wierzyciela.

5.3. Podobne wątpliwości — jak przy prawie zmiany lub odwołania — powstają przy analizie uprawnienia osoby trzeciej do przyjęcia lub odrzucenia zastrzeżonego świadczenia. Na skutek zawarcia umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, trzeci nabywa bezpośrednio prawo bez potrzeby oświadczenia o przystąpieniu, przyjęciu lub jakichkolwiek czynności współdziałania. Do powstania tego prawa nie jest nawet potrzebna wiedza osoby trzeciej. Prawo to od chwili powstania przysługuje tej osobie. Zatem strony, zawierając umowę, powołują od razu do życia prawo trzeciego, który je jednak nabywa prowizorycznie, od chwili aż oświadczy którejkolwiek ze stron, chociażby w sposób dorozumiany, że chce z niego skorzystać. Z chwilą takiego oświadczenia nabycie staje się definitywne *ex tunc*, tj. od chwili zawarcia umowy między przyrzekającym a zastrzegającym. Przyjęcie zastrzeżonego świadczenia nie jest obowiązkiem osoby trzeciej. Zastrzeżoną na swą rzecz korzyść może ona odrzucić. Odrzucenie korzyści jest uprawnieniem trzeciego. Korzyść odrzuconą uważa się za nie nabytą *et tunc*.

Oświadczenie o odrzuceniu zastrzeżenia może i bywa zazwyczaj składane przyrzekającemu, ale może być złożone również zastrzegającemu lub obu stronom umowy. Konsekwencje takiej czynności dla kontrahentów mogą być różne — w zależności od charakteru zobowiązania i od woli stron. Niekiedy przyrzekający będzie zobowiązany świadczyć wierzycielowi w miejsce osoby trzeciej. Sytuacja taka zajdzie, jeżeli — z uwagi na swój charakter — świadczenie może być spełnione tylko na rzecz osoby trzeciej, np: zapłata sumy ubezpieczenia przy ubezpieczeniu na życie. Zastrzegający może też w miejsce trzeciego, który korzyść odrzucił, podstawić inny podmiot.

5.4. Opisaną wyżej sytuację można przedstawić w postaci „wiązek” uprawnień i obowiązków ciążących na każdej ze stron umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. Trzeciemu przysługuje prawo akceptacji zastrzeżonego świadczenia. W sytuacji, gdy osoba trzecia wyraziła zgodę w jakiejś postaci, w jakiej zastrzeżenie to zostało określone w zawartej umowie. Uprawnieniu temu odpowiada obowiązek niedokonywania jakichkolwiek zmian lub odwołania zastrzeżonej korzyści ciążącej na zastrzegającym (niekiedy łącznie na obu kontrahentach). Osoba trzecia może złożyć wyrażne oświadczenie woli o aprobachie zastrzeżenia którejkolwiek ze stron lub obu kontrahentom jednocześnie. Przyrzekający lub zastrzegający są zobowiązani przyjąć takie oświadczenie; nie mogą tego odmówić. Jednocześnie, gdy oświadczenie takie zostanie złożone samemu przyrzekającemu, powinien on powiadomić o tym fakcie zastrzegającego — ma to znaczenie dla możliwości zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia. W sytuacji, gdy osoba trzecia wyraziła zgodę na przyjęcie zastrzeżonej korzyści, gdy zastrzeżone świadczenie ma na celu zapłatę długu osobie trzeciej oraz gdy zachodzą przesłanki z art. 356 k.c. nie może ona odmówić zaoferowanego w sposób właściwy świadczenia, gdyż nieuzasadnione odrzucenie naraża ją na konsekwencje zwłoki (art. 486 k.c.). W takich przypadkach przyrzekający może żądać przyjęcia spełnionego w sposób należyty świadczenia.

Zgodnie z poglądami doktryny, trzeciemu przysługuje prawo odrzucenia zastrzeżonej korzyści. Zastrzegający nie może wtedy zmuszać (obowiązek niezmuszania osoby trzeciej do przyjęcia przysporzenia). W tych warunkach na przyrzekającym ciąży obowiązek wstrzymania się od spełnienia świadczenia na rzecz tej osoby — w przypadku odmowy wierzyciel może domagać się tego. Jednocześnie powinien on wskazać swemu dłużnikowi sposób wywiązania się z jego obowiązku — czy świadczenie ma być spełnione na rzecz zastrzegającego, czy na rzecz innej, wskazanej przez zastrzegającego, osoby trzeciej. Zatem przyrzekający może domagać się wskazania sposobu spełnienia świadczenia.

5.5. Przyjęte w początkowej fazie tych rozważań definicje terminów „prawo” i „obowiązek” są tak szerokie, iż można pod nie podciągnąć wiele różnorodnych przypadków. Dlatego też istnieje możliwość opisanie sytuacji zastrzegającego, przyrzekającego i trzeciego w konstrukcji umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej przy użyciu tych pojęć. Nasuwa się jednocześnie potrzeba pewnego doprecyzowania, uściślenia poszczególnych terminów.

6. Problematyka dotycząca stosunków prawnych jest w nieco odmienny sposób analizowana w teoriach nawiązujących do aparatury pojęciowej wypracowanej przez W. N. Hohfelda¹³ oraz przez A. Rossa¹⁴. Wyróżnia się następujące modalności prawne:

<i>obligation</i> (obowiązek)	}	<i>permission</i> (zezwoleńie)	}
<i>claim</i> (żądanie)	}	<i>no-claim</i> (brak żądania)	}
<i>subjection</i> (podległość)	}	<i>immunity</i> (imunitet)	}
<i>competence</i> (kompetencja)	}	<i>disability</i> (niezdolność)	}

Przy użyciu tego szerszego zakresu modalności prawnych można w sposób znacznie bardziej precyzyjny oznaczyć stosunki między trzema podmiotami w ramach umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej. W większości sytuacji zachodzi relacja *obligation-claim*. Podstawowym obowiązkiem wynikającym z umowy, a ciążącym na przyrzekającym, jest powinność spełnienia świadczenia (*obligation*). Zastrzegający może domagać się spełnienia tego świadczenia do rąk osoby trzeciej (*claim*). Również trzeciemu przysługuje żądanie wypełnienia tej powinności na swoją rzecz (*claim*).

Znacznie prościej rysuje się rozwiązanie przypadków wątpliwych typu: czy mamy do czynienia z prawem kształtującym, faktem prawnym, a może relacją prawo-obowiązek. Po stronie zastrzegającego istnieje kompetencja do dokonania zmiany lub odwołania zastrzeżonego świadczenia (*competence*) do czasu oświadczenia przez osobę trzecią o przyjęciu korzyści. Trzeci natomiast, musi podporządkować się takim zmianom (*subjection*), gdyż wcześniej nie wyraził swojej woli co do wynikającego z umowy zastrzeżenia. Możliwością przyjęcia zastrzeżonej korzyści przez trzeciego (*competence*) odpowiada konieczność wypełnienia świadczenia w takiej formie, w jakiej wynika ono z zawartej

¹³ W. N. Hohfeld, *Fundamental Legal Conceptions*, New Haven and London 1964.

¹⁴ A. Ross, *On Law and Justice*, London 1958, s. 158—169; tenże, *Directives and Norms*, London 1968, s. 106—138.

umowy bez prawa zmiany lub odwołania (*subjection*). Osoba trzecia może odmówić przyjęcia zastrzeżenia (*competence*), zaś zastrzegający powinien podporządkować się wyrażonej przez tę osobę woli i nie zmuszać jej do przyjęcia świadczenia (*subjection*).

Można zauważyć, iż opisanie relacji trzech podmiotów w ramach umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej przy wykorzystaniu modalności *subjection-competence* jest bardziej zgodne z naszymi intuicjami co do rzeczywistych powiązań istniejących między zastrzegającym, przyrzekającym, trzecim. Wydaje się zatem, iż przy przyjęciu innej aparatury pojęciowej (rozszerzonego zakresu modalności prawnych) wiele spornych problemów może zostać rozwiązanych.

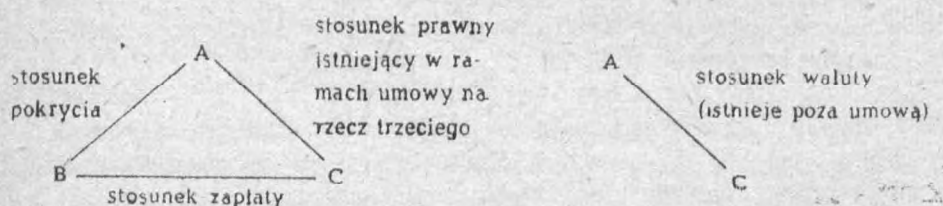
7. Zagadnieniem wymagającym jeszcze omówienia jest istnienie powiązania (stosunku prawnego) w ramach umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej pomiędzy zastrzegającym świadczenie a trzecim. W doktrynie cywilistycznej dotyczącej umowy wskazuje się i omawia jedynie stosunki prawne pomiędzy zastrzegającym a przyrzekającym i przyrzekającym a trzecim.

7.1. Jak już pisałam, przyjęto pewne określenia pozwalające oznaczyć te stosunki¹⁵. Nazwy te mają uzasadnienie w gospodarczej funkcji poszczególnych powiązań. Stosunek pomiędzy przyrzekającym a osobą trzecią nosi nazwę stosunku zapłaty, gdyż przyrzekający ma obowiązek świadczyć na rzecz trzeciego. Pomiedzy zaś zastrzegającym a przyrzekającym świadczenie zachodzi stosunek pokrycia, gdyż przyrzekający w zamian za swe świadczenie na rzecz osoby trzeciej uzyskał lub uzyska od zastrzegającego odpowiednie „pokrycie”. Wyróżnia się również stosunek waluty, który istnieje poza umową na rzecz trzeciego, zachodzący pomiędzy zastrzegającym a osobą trzecią. Stosunek ten jest prawnym i gospodarczym uzasadnieniem przysporzenia otrzymanego przez tę osobę. Nazwa jego pochodzi zaś stąd, iż w większości przypadków zastrzegający otrzymał już od trzeciego pewną „walutę”, w zamian za którą zastrzegł świadczenie na jego rzecz od przyrzekającego, względnie „walutę” tę ma w przyszłości otrzymać.

7.2. Analizując umowę o świadczenie na rzecz osoby trzeciej można zauważyć, iż w jej ramach istnieje powiązanie (stosunek prawny) pomiędzy zastrzegającym a trzecim. Prawu zastrzegającego do zmiany lub odwołania zastrzeżenia odpowiada obowiązek trzeciego nieprzeciwstawiania się takim zmianom, wynikający z braku wcześniejszego oświa-

¹⁵ Kunicki, *op. cit.*, s. 6; Kubas, *op. cit.*, s. 11.

dczenia o przyjęciu przysporzenia. Osoba trzecia ma prawo akceptacji zastrzeżenia, czemu odpowiada obowiązek zastrzegającego — niedokonywania zmian lub odwołania zastrzeżonej korzyści. Trzeci może odrzucić zastrzeżone świadczenia, zaś zastrzegający ma obowiązek niezmuszania go do przyjęcia świadczenia. Należałoby zatem w sposób wyraźny oznaczyć ten stosunek i uwzględnić go w szczegółowych analizach umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej.

8. Ostatnim elementem stosunku prawnego jest przedmiot. Tym pojęciem określa się zachowanie, do którego podmiot będący stroną danego stosunku jest obowiązany (przedmiot obowiązku) lub uprawniony (przedmiot uprawnienia)¹⁶. Według niektórych poglądów przedmiotem stosunku prawnego obok zachowania się są rzeczy¹⁷. Trudno jest tutaj dokonać jakiejś bliższej analizy umowy o świadczenie na rzecz osoby trzeciej, z punktu widzenia przedmiotu stosunku prawnego. Instytucja ta — jak już pisałam — jest tylko ogólną konstrukcją mającą zastosowanie we wszelkich umowach nazwanych, nienazwanych czy mieszanych. Możemy zatem mieć do czynienia z umową sprzedaży, darowizny, ubezpieczenia, przewozu na rzecz osoby trzeciej. Przedmiot poszczególnych tych stosunków prawnych może być różnorodny i nie jest możliwe scharakteryzowanie go w sposób kompleksowy.

9. Wypracowane przez teorię prawa pojęcie stosunku prawnego i jego elementów jest bardzo ogólne w swym charakterze. Wynika to z celu tej nauki — analizowania i opisywania zależności prawnych (stosunków prawnych) nie tylko w jednej dziedzinie prawa, np. zobowiązaniach, lecz w całym systemie prawa. Zastanawiać by się można

¹⁶ Joffe, Szargorodski, *op. cit.*, s. 192 i n.; Śmiałowski, Lang, Delorme, *op. cit.*, s. 216 i n.; K. Opałek, *Prawo podmiotowe*, Warszawa 1957, s. 284—302.

¹⁷ Kowalski, *op. cit.*, s. 240.

było tylko, czy wypracowana aparatura pojęciowa nie jest zbyt uboga i czy nie należałoby jej poszerzyć o nowe kategorie.

Instytut Nauk o Państwie i Prawie
Zakład Teorii Państwa i Prawa UE

Krystyna Wójcik

ANALYSIS OF CONTRACT FOR THE THIRD PERSON AS A LEGAL RELATION

Contract for the third person (*pactum in favorem tertii*) (par. 393 civil code 1964) conceived as a legal relation is particular construct of the civil law — it does not concern only the relation between the two parties of contract, but it concerns the sphere of rights of an outsider (the third person) as well. Therefore there are three subjects within this relation: a truster (creditor), a trustee (debtor) and the third person.

In the theory of law one singles out three elements of legal relation: subject, right and duty (content of legal relation), and object. The author considers a contract for the third person from the point of view of these three elements. Both the mutual relations of rights and duties and a great number of subjects within the contract in question justifies construction of a three-sided legal relation. The author, however for the greater clarity, analyses internal two-sided legal relations: between a truster and a trustee, between a truster and the third person and between a trustee and the third person. As a starting point the author takes Z. Ziemiński's definitions of „right” and „duty”, and comes to the conclusion that these definitions are too wide, and therefore postulates an enlargement of legal modalities based on the terminology put forth by A. Ross and N. W. Hohfeld. The author also points out the necessity of taking into account legal relation existing within this contract between a truster and the third person.